

Makale Künyesi (Araştırma): Yanardağ, A. (2023). Adana inas/kız rüştiyesi bağlamında Osmanlı'da muallime/kadın öğretmen sorunları (1892-1913). *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 227-255.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1264418>

ADANA İNAS/KIZ RÜŞTİYESİ BAĞLAMINDA OSMANLI'DA MUALLİME/KADIN ÖĞRETMEN SORUNLARI (1892-1913)

Ayşe YANARDAĞ¹

ÖZET

19. yüzyılda Osmanlı Devleti savaşlarda yaşanan kayıplar ve azınlık isyanlarıyla dağılma sürecine girmiştir. Devletin kötüye gidişinin sebeplerini sorgulayan sivil ve askeri aydınlar dağılmaktan kurtulmak için çeşitli alanlarda yenilikler yapmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Tanzimat döneminden itibaren sivil eğitimde önemli yenilikler yapılmıştır. Eğitimde usûl-ı cedit yani yeni usul üzere uygulamalar kadın eğitimini de kapsamıştır. Ancak kadının eğitimi kolay bir mesele değildir. Bu sadece Osmanlı için değil başka ülkeler için de zordur. Henüz sınıflı sosyal yapıların tamamen çözülmediği bir dönemde kadınların da erkekler gibi eğitim almasını sağlamak toplumsal eşitlik fikri ile ilişkilidir. Kadın ve erkeğin eşitliğine dair fikirler Avrupa'da Rönesans, Reform, Aydınlanma süreçlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. 1789 Fransız İhtilali'nin yaydığı eşitlik, özgürlük fikirleri kadınları da kapsamaya başlamıştır. Ancak Avrupa'da kadın eğitimi kanlı ihtilallerin içerisinde geçerek gelişirken Osmanlı'da devleti kurtarmak için yapılan yeniliklerin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti kız çocukları için ilk kez sıbyan mektebinden sonra gidebilecekleri rüştiye mekteplerini kurmuştur. Herhangi bir kanlı ihtilale gerek kalmadan kurulan kız mektepleri erkek mekteplerine göre daha geç açılmıştır. Bununla birlikte açılan mekteplerle birlikte yavaş bir şekilde kadının kamusal alanda rolü genişletilmiştir. Dinsel ve kültürel sebeplerle kız çocuklarına erkek öğretmenlerin ders vermesi uygun görülmediğinden muallime/kadın öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul Darümuallimat/Kız Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu okul rüştiyelere kadın öğretmen yetiştiren tek okul olmuştur. İstanbul Darümuallimat Mektebi Anadolu'da yaygınlaştırılan kız rüştiyelerine yeterli sayı ve nitelikte kadın öğretmen yetiştirmemiştir. 1892'de kurulan Adana Kız Rüştiye Mektebi'nde de kadın öğretmen ihtiyacı şiddetli bir şekilde hissedilmiş, mektep kapanma tehlikesi geçirmiştir. Bunun dışında bu mektepte ilginç başka kadın öğretmen sorunları ortaya çıkmıştır. Dinsel, kültürel, ekonomik, coğrafi, sosyal koşulları yansıtan bu sorunlar arşiv belgelerine yansımıştır. Çalışmada Osmanlı'da kadın öğretmenlere dair sorunlar Adana Kız Rüştiye Mektebi örneği üzerinden incelenmiştir. Bu sorunların bir kısmı Osmanlı'nın genel ekonomik, politik, kültürel, dinsel sorunları arasındadır. Bazı örnekler ise iklim ile ilgili olup bölgeye özgüdür. Arşiv belgelerinden elde edilen bilgiler sebep sonuç ilişkisi içinde kullanılmıştır. Literatür taramasında Adana Kız Rüştiye Mektebi hakkında müstakil bir çalışma bulunmadığı görülmüş olup literatüre katkı yapmak amaçlanmıştır. Ayrıca Osmanlı'dan Cumhuriyet'e

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Doç. Dr. ayanardag@cumhuriyet.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5636-3500>

aktarılan kadın eğıtımına dair sorunların daha iyi anlaşılmasına katkı yapabileceği düşünölmüştür.

Anahtar kelimeler: Eğıtım, kadın eğıtımı, Adana, kız rüştıye mektebi.

GİRİŞ

19. yüzyılda gerek savaşlarda toprak kayıpları gerekse azınlık isyanlarıyla dağılmaya başlayan Osmanlı yöneticileri devleti kurtarmak için genel anlamda yenileşme hareketlerine girişmişlerdir. III. Selim döneminde askeri alanda başlayan nizam-ı cedit, “sistem” olarak bir yenileşme hareketine dönmeye başlamıştır (Berkes, 2008, s. 101). Yeni düzen anlamına gelen nizam-ı cedit hareketine tepkiler olsa da Osmanlı’da yenilikler devam etmiştir. Eski ve yeniği ayırma anlamında kavramsallaştırmalarda eski için “kadim” yeni için “cedit” kelimesi kullanılmış, Tanzimat döneminden itibaren askeri alan dâhil hemen her alanda yenilikler yapılmıştır. Bu bağlamda eski eğıtım için usûl-ı kadim yeni için usûl-ı cedit ifadesi kullanılmıştır (Ülken, 1992, s. 29; Ergin, 1977, s. 336).

Osmanlı Devleti yenileşmeye başlamadan önce devlet adamı ihtiyacını Enderun denilen saray okullarından karşılariken genel halk eğıtımını çağdaşları gibi devletin görevi olarak görmemiş ancak İslam dininin ilim öğrenmeye verdiği önem nedeniyle sıbyan mektepleri ve medreselerin kuruluşunu desteklemiştir. Halk eğıtımının en önemli kurumları olan medreseler bazen eleştirilse de sistem ve ders anlayışına yönelik eleştiriler yapılmadığından geleneğini yenileyememiş, çağın getirdiği yeni bilimleri bünyesine dâhil edememiş, 19. yüzyılda yetersiz kalmıştır (Yanardağ, 2016, s. 518). Sıbyan mekteplerine gelince yine aynı yüzyılda ıslah edilmesine dair devlet yazışmalarında ciddi eleştiriler yapılmış, ilk ıslah girişimlerinde çağdaş bir ders programı dahi oluşturulamamıştır (Mahmut Cevat, 2001, s. 22-23). Bu kurumları ıslah etmek ulemanın tepkisi nedeniyle mümkün olamadığından 1839’da yeni bir eğıtım anlayışı ve ders programı anlamına gelen deneme amaçlı numune yani örnek mekteplerde usûl-ı cedit/yeni usul üzere yapılan uygulamalardan olumlu sonuç alınmıştır. Olumlu sonuç alınan bu mekteplere rüştıye adı verilmiş ve sıbyan mektebinden çıkan çocukların gidebileceği okullar şeklinde düzenlenmiş ve yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Ergün ve Çiftçi, 2006, s. 1-15). 1847 Talimatnamesi ile rüştıyeler 4 yıllık sıbyan üzerine 2 yıllık mektepler olarak düzenlenmiş, zorunlu eğıtım kapsamına alınmıştır (Akyüz, 1994, s. 19). Bu talimatnamenin 12. bendinde taşraya giden öğrencilerin derslerine kaldıkları yerden devam edeceklerine dair ifadelerden Osmanlı’nın söz konusu talimatnameyi taşrada da uygulamayı amaçladığı söylenebilir. 1853 yılında taşrada yaygınlaştırılmak üzere 25 rüştıye mektebi açılmasına karar verilmiştir (Mahmut Cevat, 2001, s. 53). Ancak 1856’da 6 mektep açılabilmiştir (BOA, MVL. 350/7). 1856-1857 yılı yazışmalarına göre Anadolu’da İzmir (BOA, A.MKT.MHM. 8768), Yozgat (BOA, A.MKT.MVL. 79/25) ve İzmit’te (BOA, İ.MVL. 371/16297) rüştıyeler açılmıştır. Anadolu’da ilk açılan rüştıyeler erkek çocuklar için olup 1858 devlet salnamesinde de Yozgat, İzmir ve İzmit olarak kayda geçmiştir (Salname-i Devlet, 1274/1858, s. 131).

İlköğretimin üst kısmı veya orta öğretimin alt kısmı olarak değerlendirilebilecek olan rüştıyelerde mevcut sıbyan mektebi hocaları matematik ve diğer yeni dersleri

okutmadığı için 1848'de İstanbul Darülmuallimin Mektebi/Erkek Öğretmen Okulu açılmıştır (Unat, 1964, s. 31). Ancak rüştüyelere geliştirmek için öğretmen okulu açmak yeterli olmamış, sıbyandan çıkıp rüştüyelere gelen öğrencilerin yetersiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle sıbyan mektepleri hakkındaki şikâyetler 1858'de devam etmiştir (İ.DH. 203-26689). Bunun üzerine 1860'dan sonra sıbyan düzeyinde başlayan numune mekteplerinde usûl-ı cedit denemeleri başarılı olunca ilköğretim seviyesinde "ibtidai" adı verilen mektepler kurulmaya başlamıştır (Ergin, 1977, s. 465). Geleneksel sıbyan mektepleri hocaları ibtidai mekteplerde ders verebilecek nitelikte olmadığından ibtidai mekteplere muallim yetiştirmek için 1868'de 2 yıllık İstanbul Darülmuallimin-i Sıbyan kurulmuştur. Daha önce 1847 yılında kurulan Darülmuallimine ise Darülmuallimin-i Rüşdi adı verilmiştir (Ünal ve Birbudak, 2013, s. 24). İbtidai mekteplerin Anadolu'da ilk ne zaman kurulduğuna dair yapılan arşiv taramalarında şimdilik bulunan en eski tarihli belge 1878 yılına aittir. Bursa Gemlik'te kurulacak ibtidai mektebin İstanbul'da kurulan numune mektepleri gibi düzenlenmesi, muallimleri, okuttukları dersleri ve devam cetvellerini içeren bilgilerin başkente gönderilmesi emredilmiştir (BOA, MF.MKT. 58/145).

Ancak eğitimde yenilik sadece erkek çocuklar için söz konusu olmayıp kız çocuklarının eğitimi de gündeme gelmeye başlamıştır. Çalışmanın konusu bu noktada ortaya çıkmıştır. Yenileşmeyle gündeme gelen kadın eğitiminin taşraya yansımaları bağlamında çalışmada Adana İnas/Kız Rüştüye Mektebinin açılması ve muallimleri/kadın öğretmenleri ile ilgili sorunlar incelenmiştir. Çalışmada kadın eğitiminin bir alt başlığı olan Adana Kız Rüştüye Mektebinin kuruluşu ve muallime meselesi özellikle arşiv belgelerine dayalı olarak incelenmiştir. Adana Kız Rüştüye mektebi hakkında müstakil bir çalışma olmayıp literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk alt başlığında kadın eğitimi etkileyen bazı noktalara değinilmiş olup burada verilen örneklerle Osmanlı'nın çağdaşı toplumlarda kadına bakış açısına dikkat çekerek durum kendi koşulları içinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde Adana Kız Rüştüyesinde ortaya çıkan kadın öğretmen sorunlarının anlaşılmasına katkı yapacağı düşünülmüştür. Daha sonra okulun açılması ve sorunlar incelenmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu şekilde dönemin sosyolojik çalışmalarına ve Cumhuriyet dönemine miras kalan kadın eğitimi ile ilgili sorunların anlaşılmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan arşiv belgelerindeki rumî tarihler Türk Tarih Kurumunun tarih çevirme kılavuzuna göre miladi tarihe çevrilerek kullanılmıştır (Tarih Çevirme Kılavuzu, 2023).

1. OSMANLI'DA KADIN EĞİTİMİNE VE MUALLİME YETİŞTİRMEYE ETKİ EDEN BAZI NOKTALAR

Kadın ve erkek olmak üzere iki cinsten meydana gelen toplumun devamlılığı için kadın ve erkeğin varlığı ve beraberliği eşit derecede zorunlu olsa da sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve daha birçok alanda bu eşitliğin sağlandığı söylenemez. Nitekim ortaçağda bu eşitsizlik çok daha fazla olup sadece kadın erkek arasında değil, efendi-köle ilişkisinin bulunduğu sosyal yapılar nedeniyle erkekler arasında dahi eşitlik söz konusu değildir. Bu nedenle kadın erkek eşitliği gibi bir düşünce şekli modern çağlara aittir. Kadın erkek eşitsizliği her toplumda aynı derecede olmayıp kültürel, dinsel, coğrafi

sebeplerle farklı ortaya çıkmıştır. Avrupa'da dinsel iddialarla kadın erkekle eşit olmadığı gibi bazen cadılıkla suçlanıp katledilmiştir (Genç, 2011, s. 241-296). Hristiyanlıkta miras olarak aktarılan ilk günahın sebebi olan kadın potansiyel suçlu olarak kabul edilmiştir (Taslaman, 2019, s. 20). Çin'de Konfüçyüs düşüncesinde kadın erkek ile eşit olmamıştır (Azertürk ve Aktürk, 2018, s. 15). Japonların milli dini Şintoizmde kadına yüksek bir yer verilmişken Budizm ve Konfüçyanizm dinlerinin girmesiyle kadın bu konumunu yitirmeye başlamıştır (Akbay, 2014, s. 81). İslam dininde ise kadın erkekle tamamen eşit olmasa da kadının miras, evlilik ve başka alanlarda hakları tanınmış olduğundan Müslüman kadınların durumu çağdaşlarına göre daha iyidir (Kazıcı, 2020, s. 22-57). Nitekim Osmanlı Devleti'nde kadının durumuna dair yapılan arşiv belgelerine dayalı bazı çalışmalarda görüldüğü üzere Osmanlı'daki kadınların Avrupa'daki kadınlara göre cadılıkla suçlanma, günahın sebebi olarak görülme gibi bir durumu söz konusu değildir. İslam dininin evlilik, miras, çalışma hayatı ile ilgili olarak tanıdığı haklar uygulanmaktan kaçınılmamıştır. Eşi ölen kadınların evlenmeye zorlanmaması (Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın, 2015, s. 22), kadınlar tarafından pazarlarda satılan bazı ürünlerden vergi alınmaması (Demir, 2021, s. 18) ve daha birçok örnekler Türk kadının çağdaşlarına nispetle durumunun daha iyi olduğunu ortaya kaymaktadır.

Avrupa'da Rönesans, Reform, Aydınlanma neticesinde eşitlik, özgürlük, demokrasi, insan hakları, gibi kavramların gelişmesiyle durum değişmeye, sınıflı feodal yapıları ortadan kaldıran milli devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali'nden sonra milli ve modern devlet, bu kavramların savunulmasıyla ve kanlı ihtilallerle gelişme sürecine girmiştir. 19. yüzyılda bu fikirlerin etkisiyle kadınlar, erkekler gibi oy hakkı, eğitim ve meslek hakkı elde etmek üzere mücadele etmeye başlamışlardır (Nalbant ve Korkmaz, 2019, s. 168). Kadınların sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, hukuki ve daha birçok konuda eşit haklar elde etmek için harekete geçmesi anlamına gelen feminist hareket ortaya çıkmış ve Avrupa'da kadının eğitimi meselesi de feminist hareketin içinde yer almıştır (Göçeri, 2010, s. 8-91). Bazı aydınlanmacı düşünürler kız çocuklarının aydınlanmanın faydalarından mahrum kalmasına karşı çıkmışlardır. Kadın eğitimi için kurumsallaşma başlamış, örgün eğitim kurumları ortaya çıkmıştır (Hanilçe ve İbrahimzade, 2019, s. 512).

Osmanlı'da ise 19. yüzyıl öncesinde kız ve erkek çocuklar için 8-10 yaşlarına kadar basit dini bilgilerin verildiği sıbyan mektebinden sonra sadece erkekler medrese adı verilen çeşitli düzeylerdeki kurumlarda eğitim görebilmişlerdir. Bunun dışında saray kadınları ve zengin ailelerin kadınları özel öğretmenler aracılığıyla eğitimden geçebilmişlerdir (Somel, 2000, s. 224). İslam dininin kadın ve erkeğe ilim öğrenmeyi zorunlu görmesi nedeniyle kadınların ilim ve bilim sahibi olmaları yasaklanmamışsa da kız çocuklarının sıbyan mektebinden sonra gidebilecekleri kurumlar yani okullar kurulmamıştır. Kadının kamusal alanda rolünün sınırlı tutulmasından dolayı toplumsal işlev açısından daha fazla eğitim almasının herhangi bir önemi olmamıştır (Somel, 2000, s. 224). Ancak 19. yüzyılda gelişen eşitlik, özgürlük, milliyetçilik fikirleri Osmanlı Devleti'nde azınlık isyanlarına ve devletin dağılma sürecine girmesine sebep olunca durum değişmeye başlamıştır. Osmanlı yöneticileri Devletin dağılma sebeplerini sorgulamış, eğitimin yenilenmesini, Avrupa'daki gibi yeni bilimlerin öğretilmesini Devletin kurtuluşu için zorunlu görmüşlerdir. Bu nedenle erkekler için rüştüye mektepleri

açılıp taşrada yaygınlaştırılmaya çalışılırken kadın eğitimi ihmal edilmemiş, ancak erkek eğitime göre gecikmiştir. Tanzimat döneminde geleneksel yapıyı koruyarak kadının konumuna ve eğitimine dair sınırlı değişiklikler ve tartışmalar başlamıştır (Çakmak, 2011, s. 45-46; Yürüt, 2017, s. 373-377). Kadınların iyi bir eş ve anne olarak devleti kurtaracak kuşakları yetiştirmesi gerektiği ilkesiyle erkekler tarafından başlatılan kadın eğitime dair düşünceler zamanla kadınlar tarafından basın yoluyla savunulmaya başlamıştır. Eğitim almış bir kadının serbest ve pervasız olacağı iddialarına karşı çıkılmış ve kadının eğitiminde namus ve dinsel vurgular sık yapılmıştır (Yanardağ, 2018, s. 151-152).

Kadının iyi bir eş ve anne olması amacıyla başlayan kadın eğitime dair düşünceler 19. yüzyılın sonlarında değişmeye başlamıştır. Başka ülkelerde ortaya çıkan kadınların iş ve meslek sahibi olması ve üretime katılması gerektiğine dair fikirleri yakından takip eden Osmanlı aydınları Müslüman kadınların eğitimini ekonomi açısından savunmaya başlamışlardır. II. Meşrutiyet döneminde artık kadının meslek edinmesi gerektiğine dair düşünceler savunulmakla birlikte henüz kadının sadece iyi bir eş ve anne olması ve din için eğitilmesi gerektiği düşüncesinden tamamen uzaklaşmamıştır. Bu iki düşüncenin savunucuları görüşlerini basın aracılığıyla ortaya koymuşlardır (Yanardağ, 2018, s. 152). Böylece eğitimde usûl-ı cedit hareketi kadın eğitimini de içine almıştır.

Nitekim kadın eğitimi için kurumsallaşma anlamına gelen kız çocukları için sıbyan mektebinden sonra üst seviyede rüştiye mektebi ilk kez İstanbul'da 1859'da açılmıştır. Devletin destek ve teşvikiyle kız rüştiyeleri yaygınlaştırılmaya ve kız çocukları eğitime çalışılmıştır. Bu mekteplere muallime yani kadın öğretmen yetiştirmek için 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gereğince 1870 yılında İstanbul Darülmualimat /Kız Öğretmen Okulu açılmıştır. İstanbul'da erkek rüştiyeleri ile kız rüştiyelerinin ilk kuruluşu arasında 20 yıl, erkek öğretmen yetiştiren İstanbul Darülmualimin ile kadın öğretmen yetiştiren İstanbul Darülmualimat arasında 23 yıl gibi bir zaman farkı var. Bu yeni mekteplerin taşrada Anadolu'da kurulma sıralaması da benzer şekildedir. Anadolu'da 1856'de kurulmaya başlayan erkek rüştiyelerine karşılık kız rüştiyeleri 1875'ten itibaren kurulmaya başlamıştır. Anadolu'da kız rüştiyesi kurulmasına dair şimdilik rastlanılan en eski tarihli belge 16 Mart 1875 tarihli olup Kastamonu'da kurulacak Kız Rüştiyesinin ihtiyacı olan araç gereçleri içermektedir (BOA, MF.İBT, 5/61). Yani Anadolu'da ilk kurulan erkek rüştiyesi ile kız rüştiyesi arasında 19 yıl gibi bir zaman farkı vardır.

Anadolu'da sıbyan ve ibtidai mekteplere muallim yetiştirmek üzere açılan darülmualimin ile darülmualimat arasında ise daha fazla bir zaman farkı vardır. Osmanlı yöneticileri İstanbul'daki gibi Anadolu'da da sırasıyla rüştiye, ibtidai ve darülmualiminler kurmuşlardır. Ancak darülmualiminlerin kurulması için öncelikle vilayetlerde teşkilatlanmak ve maarif meclisleri kurmak gerekmiştir. Maarif meclislerinin hepsini aynı anda kurmak mümkün olmadığından eğitimde en geri kalmış bölgelere öncelik verilmiştir. Ocak 1882'de bu gerekçe ile Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum ve Van vilayetlerinde yerel maarif teşkilatları ve bunlar aracılığıyla darülmualiminler kurulması emri verilmiştir (BOA, Y.A.RES. 14/48; İ.DH. 846/67930). Dolayısıyla Anadolu'da 1882'den itibaren darülmualiminler kurulmaya başlarken ilk darülmualimat

ise Adana'da 1913'te oldukça geç bir dönemde 30 yıl gibi bir gecikmeyle kurulmuştur (Yanardağ, 2022, s. 78).

Anadolu'da ilk kez kurulan erkek rüştıyesi ile darümualliminler arasında 23 yıl, ilk kız rüştıyesi ile darümuallimat arasında ise 38 yıl gibi bir zaman farkı vardır. Yukarıda bahsedilen ilk kez 1878'de Gemlik'te kurulan ibtidai mektep ile 1882'de Anadolu'da kurulan darümualliminlerin arasında 4 yıl gibi kısa bir süre vardır. Bu tarihlerde devlet alt seviyede temel eğitimi iyileştirmeden rüştıyelerde başarılı olunamayacağını görerek Anadolu'da ilköğretimi yayma ve ilköğretime erkek öğretmen yetiştirme işini hızlandırmaya çalışmıştır denilebilir. Ancak 1878 ile Anadolu'da ilk kez 1913'te kurulan Adana Darümuallimat Mektebi arasında ise 35 yıl olup ilköğretime kadın öğretmen yetiştirme işine Anadolu'da oldukça geç başlanılmıştır.

Bu gecikmenin sebebi dönemin yukarıda anlatılan dinsel kültürel anlayışı ile ilgili olup bu anlayış 1869 Nizamnamesine de yansımıştır. 1859'da usûl-ı cedit üzere ilk kız rüştıyesi açılmakla birlikte kadın eğitimi hakkında yasal düzenlemeler için 1869 yılını beklemek gerekmiştir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde kızlara ait ibtidai, rüştıye ve darümuallimat mekteplerine kadın öğretmenler yetişene kadar yaşlı ve edepli erkeklerden muallim tayin edileceğine dair maddeler yer almıştır. Nizamname bir boyutuyla geleneksel tutumu bir boyutuyla yenileşmeyi yansıtmakta olup yenileşme kadın eğitimi de içine almıştır. Kadın eğitimi için açılan mekteplerin kapatılmasına dair bazı görüşler ortaya konulmuşsa da Osmanlı yöneticileri vaz geçmemişlerdir (Somel, 2000, s. 229). Darümuallimatların taşrada kuruluşunu yavaşlatmışlardır. Nitekim taşrada açılan kız mekteplerine muallime ihtiyacı ortaya çıkmış, 1903 yılında Kosova maarif müdürlüğü usûl-ı cedit üzere açılan ilköğretim seviyesindeki ibtidai mektepler için kadın öğretmen bulmakta güçlük çekildiği gerekçesiyle başarılı eğitim veren Üsküp Kız Rüştıyesinin darümuallimata çevrilmesini istemiştir. Bu istek "darümuallimatın Dersaadete mahsus olduğu", şimdiye kadar taşrada hiçbir yerde tesis edilmediği, Dersaadet Darümuallimat'tan her sene muallime yetiştiği, istenilen yerlere tayin edildiği gerekçeleriyle ret edilmiştir (MF.MKT. 758/36). Benzer şekilde Adana'da kurulan kız ibtidailerini için muallime tayin edilmesi gerektiğine dair düzenlenen 1912 tarihli mazbataya İstanbul'da bir tane Darümuallimat bulunduğu, muallime ihtiyacının giderilmesinin zamana muhtaç olduğu, yeterli sayıda mezun olmadığı için kız rüştıyelerinden mezun olanlardan uygun olanlarının ibtidailere muallime olarak tayin edilmesi bildirilmiştir (MF.İBT. 363/11). Bu tutum baştan beri anlatılan kadına bakış ve gösterilecek muhtemel tepkilerden kaynaklanmış olup taşrada kadın öğretmen yetiştirecek mekteplerin açılmasını geciktirmiştir. Kız rüştıyeleri nispeten daha erken açılmış sayıları çoğaltılmışken yükseköğretim kapsamında değerlendirilen darümuallimatlar ise devletin ancak son yıllarında kurulabilmiştir. Kadının meslek sahibi olabileceğine dair düşünceler yeni olup Osmanlı İstanbul dışında taşrada darümuallimat açmaktan çekinilmiş olabilir. Ancak aynı Osmanlı sıbyan üstü kız rüştıyelerini ise yaygınlaştırmaktan çekinmemiştir. Nizamnameye göre sıbyan veya rüştıye mezunlarının gidebileceği Darümuallimat 14-15 yaş ve üstü genç kızları da kapsayacağından taşrada toplumsal bir tepkiden çekinilmiş olabilir. İstanbul bu yeniliklere daha alışkın olup devletin son yıllarına kadar sadece İstanbul Darümuallimattan muallime yetiştirilmiştir. Bütün bu gecikmeye rağmen kadın eğitimi için mektepler açılmış, kadınların bu

mekteplerde öğretmenlik yapması sağlanmış ve kadının kamusal alandaki rolü genişletilmiştir. Kadının kamusal alandaki rolünün genişlemesi Avrupa'daki gibi kanlı bir şekilde değil bizzat devlet eliyle gerçekleşmiştir.

Taşrada kadın eğitimini geliştirmek politikasını güden Osmanlı kız rüştüyelerini yaygınlaştırmayı başarmıştır. Ancak açılan kız rüştüyelerine İstanbul Darülmualimat yeterli sayı ve nitelikte muallime yetiştirememiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere taşrada yaygınlaştırılan kız rüştüye mezunlarını muallime olarak tayin etmiştir. Devlet muallime ihtiyacını karşılamak için farklı kaynaklara yönelmiştir. Bu durum sadece kız mektepleri için söz konusu olmayıp usûl-ı cedit üzere yetişmiş muallim ihtiyacı erkek mektepleri için de geçerlidir. Muallim ihtiyacını, farklı kaynaklardan gelen isteklileri çeşitli kurs veya eğitimlerden geçirip bunlara itimatname, ehliyetname gibi belgeler vererek karşılamıştır. Muallim tayinlerinde itimatname, ehliyetname gibi belgeler alanlarla darülmualimlerden mezun olup şahadetname alanlar arasında ayırma gidilmiştir. İtimatname ve ehliyetname sahipleri ikinci muallim, muavin/yardımcı öğretmen adı verilen kadrolara tayin edilmiş, bunların maaş ve kıdemleri darülmualim mezunlarından farklı düzenlenmiştir. Ama bu dahi yeterli olmamış nitelik ve nicelik sorununu çözememiştir (Yanardağ, 2020, s. 526).

Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta taşrada açılan gerek darülmualiminler gerekse darülmualimatlar rüştüyelere değil ibtidai ve sıbyan mekteplerine muallim ve muallime yetiştirmek üzere kurulmuşlardır. II. Abdülhamit döneminde taşrada yaygınlaştırılan rüştüyelerin muallim ve muallime kaynağı ise devletin son yıllarına kadar İstanbul Darülmualimin ve Darülmualimat Mektepleri olarak kalmıştır. Taşrada açılan darülmualimlerin rüştüye şubesi olmayıp sadece İstanbul Darülmualimin ve Darülmualimatın rüştüye şubeleri vardır (Özalp, 1982, s. 175-179). Bu nedenle İstanbul dışında kurulan rüştüyelerin muallim ve muallimeye duyduğu ihtiyaç Adana Kız Rüştüye Mektebine de yansımıştır.

2. ADANA KIZ RÜŞTİYE MEKTEBİNİN AÇILMASI VE MUALLİMELERİ

30 Ocak 1892'de Müslüman çocuklarının Ermeni mekteplerine devamının uygun olmadığı, yasaklanması için şiddetli tebliğat yapılmasına rağmen Cebel-i bereket sancağı kazalarının hiçbirinde rüştüye bulunmadığı, Adana, Mersin, Kozan, İçel'in uygun yerlerinde rüştüye adıyla ve ibtidai programlı, vilayet maarif tahsisatından hocalarına maaş verilmek üzere 15 tane erkek mektebi kurulduğu ifade edilmiştir. Devamında tarihi verilmemekle birlikte "geçende" Adana ve Tarsus'da birer tane kız rüştüyeleri açıldığı ifade edilmiştir. Belgedeki geçende ifadesinden Adana Kız Rüştüyesinin en azından 1891'in sonu 1892'nin başında açılmış olduğu çıkarımı yapılabilir (BOA, BEO. 325/24341). Ancak daha ileri tarihli 10 Kasım 1892 Nezaret Mektubi Kalemine ait bir başka belgede mektebin kurulması emri verilmiştir. Halep, Diyarbakır, Kosova, Adana maarif müdürlerine gönderilen bu emirde taşra kız mektepleri için yeniden tanzim olunan ders cetveliyle mektebe ayrılan tahsisatı içeren pusulanın gönderildiği, cetvelde belirtilen dersleri verebilecek ehliyetli ve muktedir muallimeler seçilmesi ve tayini mümkün olanlarla birlikte mektebin kurulması emredilmiştir (MF.MKT. 153/44). Ayrıca daha eski tarihli bir belgeye henüz rastlanmadığı gibi salnamelerde de herhangi bir bilgi bulunamadığından eski tarihli belgedeki geçende ifadesine tam olarak bir açıklama getirilememiştir. Belki mektebin kurulması sürecinde yapılan yazışmalardaki kararlara

atıf yapılmış olabilir. Yani mektebin kurulması resmen karar verilmiş henüz eğitime başlamamış olabilir. Çünkü 1891-1892 yılına ait mekteple ilgili herhangi bir tayin ve yazışma belgesi bulunamamıştır. Mektebe muallime tayin edilmesine dair yazışmalar 1893'te başlamıştır. Muhtemelen 1891-1892 yılında kurulması kesinleşen Adana Kız Rüştıye Mektebinde ders verecek muallime bulunamamış ve faaliyete başlayamamıştır. Dolayısıyla 1892 yılı mektebin kurulması ile ilgili sürecin başladığı bir yıl olup resmen eğitime başlamamıştır. Mahmut Cevat da Adana Kız Rüştıye Mektebi kuruluşunu 1892-1893 olayları içinde göstermiştir (Mahmut Cevat, 2001, s. 312)

16 Şubat 1893 tarihli bir müzekkerede Adana Kız Rüştıye Mektebi için birinci ve ikinci muallimeler tayin edilmesi istenildiği ancak üç seneden beri İstanbul Darümuallimattan muallime çıkmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple muallime bulmak için İstanbul Darümuallimat müdürlüğüne hatta başkent kız rüştıyeleri muallimelerine dahi yazılmış olup muallime bulunamamıştır. Dışardan talip bulunduğu takdirde imtihan yapılarak muallimeliklere tayin edilmesi ve gazetelerle ilan edilmesi emredilmiştir (MF.İBT. 31/56).

29 Ağustos 1893'te Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğine el işleri dersi dâhil olmak üzere Huriye Hanım tayin edilmiştir. Harcırahı verilmiş ve kendisinin işe başlama sefelinin ise işten ayrılma tarihinin bildirilerek ilk maaşlarından gerekli aidat ve kesintilerin yapılması emri verilmiştir (MF.MKT. 179/97). Böylece el işleri derslerini de göstermek üzere Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğine Huriye Hanım tayin edilmiştir (MF.MKT. 180/24). Ancak Huriye Hanım gelmemiş olmalı ki kısa bir süre sonra aynı göreve aynı maaşla 3 Kasım 1893'te Karahisarısahib Kız Rüştıyesinden istifa eden Zeliha Hanım tayin edilip zorunlu aidat ve kesintilerin yapılması istenilmiştir (MF.MKT. 185/31). İlk kez 1894 salnamesinde Adana Kız Rüştıye Mektebi yer almıştır (Salname-i Adana,1312/1894, s. 132). Ayrıca mektebin binası ile ilgili yazışmalarda maarif müdürlüğünün ifadesine göre mektep 22 Kasım 1893'te açılmıştır (MF.MKT. 231/6/11).

Adana Kız Rüştıye Mektebi ikinci muallimeliğine ait olan maaşın ikiye bölünerek reji müfettişi Nesib Efendi'nin kızı Nesibe ve evrak müdürü Raşit Efendi'nin kızı diğer Nesibe Hanımların muavine adıyla tayin olmalarına dair 4 Mart 1894'te Adana'dan talepte bulunulmuştur. Nezaret bu hanımların hangi mekteplerden mezun olduklarını, yaşlarının bilinmesi gerekli olduğunu ve diploma suretlerinin gönderilmesini emretmiştir (MF.MKT. 197/104). Adana valiliği bu hanımların babalarının görevleri sebebiyle uzun süre belli bir yerde kalamadıklarını, her ikisi de ibtidai tahsilini yapmışlarsa da şahadetname alamadıklarını yaşlarının 13 ile 14 olduğunu bildirmiştir. 200 civarı öğrencinin olduğu mektebin tek muallimesi vardır. Mektebin el işleri dersini de veren birinci muallime ile idaresi mümkün olmamış ve başkentten bir muallime istenildiği halde henüz muallime tedarik edilememiştir. Adana'da bu işi yapabilecek başka kimse bulunamadığından işleri iyi idare etmek adına ikinci muallime maaşının ikiye bölünerek bu şekilde iki muavine tayin edilmesi yoluna gidilmiştir. Daha sonra başkentten muallime gönderildiği takdirde maaşın tekrar birleştirileceği şimdilik bunun kabul edilmesi istenilmiştir. Nezaret muallime bulamadığından bu iki Nesibe Hanımların muavine olarak tayinini kabul etmiş ve zorunlu aidat ve kesintilerinin yapılmasını emretmiştir (MF.MKT.

217/33/2). Ocak 1895'te işe başlattırılan muavinelerin maaşlarından aidat ve kesintilerin yapıldığı bildirilmiştir (MF.MKT. 217/33/1;3)

Ağustos 1894 itibariyle Adana Kız Rüştıyesi muavineliğinde bulunan Nesibe Hanım istifa ederek babasıyla birlikte Beyrut'a gittiğinden evrak müdürü Raşit Efendi'nin kızı Vacide Hanım 150 kuruş maaşla Ekim 1894'te bu göreve tayin edilmiş ve asaletinin tasdiki Adana maarif müdürlüğü tarafından istenilmiştir. Aralık 1894'te Nezaret Vacide Hanım'ın imtihan ve tercüme-i hal evrakının gönderilmesini isteyerek usulüne göre tayininin yapılacağını bildirmiştir. Söz konusu evraklar Mayıs 1895'te gönderilmiştir. Nezaret Ağustos 1895'te Vacide Hanım'ın asaleten tayinini yapmıştır (MF.MKT. 243/57/1;2;3;4) 1894 Adana salnamesinde bu tayinler yer almış olup birinci muallime ve nakış muallimesi Zeliha Hanım, ikinci muallime Nesibe Hanım, üçüncü muallime Vacide Hanım olup 130 öğrencisi vardır. Salnamede Vahide Hanım olarak geçse de muhtemelen baskı hatası olmuş olup arşiv belgelerindeki Vacide ismi esas alınmıştır (Salname-i Adana, 1312/1894, s. 132).

27 Mayıs 1896'da Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimesi Zeliha Hanım dört yıldır görevini en iyi şekilde yaptığını ancak başkente özel işlerini yapacak kimse bulunmadığını belirterek tatil döneminde başkente gitmek özel işlerini halletmek için izin istemiştir. Dilekçesi maarif müdürünün yazısıyla Nezarete iletilmiş, Nezaret Zeliha Hanımın tayin edildiğinden beri izin almadığını anlaşıldığını ifade ederek ders başladığı zaman görevinin başında olmak şartıyla izin vermiştir. Eğer ders başladığında görevi başında olmazsa istifa etmiş olarak kabul edileceği Adana maarif müdürlüğüne bildirilmiştir (MF.MKT. 326/30/1;2;3).

Yukarıda ifade edildiği üzere Adana Kız Rüştıyesinin ikinci muallimeliği boş olduğundan bunun yerine iki muavine istihdam edilmiştir. Ancak bunlarla ilgili bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. 13 Temmuz 1895'te Adana maarif müdürü durumu şöyle açıklamıştır; yeniden inşa olunan ve açılan Adana Kız Rüştıye Mektebine 300 kuruş maaşla ikinci muallime bulunamadığından eğitimin zarar görmemesi için daha önceki maarif müdürü tarafından mektebin üst sınıf öğrencilerinden iki tanesi muavine olarak tayin edilmiştir. Ancak bu ikisi hem mektep öğrencisi hem de muallime olmaları uygun olmadığı gibi maarif idaresinin haberi olmaksızın ve izin almaksızın dersleri bırakarak babalarıyla birlikte yaylaya gittikleri mektebin birinci muallimesi tarafından bildirilmiş olup iki öğrencinin kaydı Mayıs başından itibaren silinmiştir. 120'den fazla öğrencisi bulunan mektebin tek muallime ile idaresi mümkün olmayıp ikinci muallimeliği yapacak ehliyetli kadın bulunamamıştır. Bu sebeple birinci muallimenin verdiği nakış dersini de ilave ederek maaşı 500 kuruşa yükseltilecek ikinci muallimelik için Darümuallimat ya da kız sanayi mektebi mezunlarından ehliyetli bir muallime tayin edilmesi istenilmiştir (MF.İBT. 55/98). Kısa bir süre sonra 300 kuruş maaşla Tarsus Kız İbtidai Mektebinde bulunan ve ibtidai muallimeliğini yapmaya iktidarı bulunduğu dair itimatnamesi olan Adanalı Zehra Hanım tarafından verilen dilekçe üzerine Zehra Hanım Adana Kız Rüştıyesine tayin edilmiştir. Eylül başından itibaren işe başlatılacağı ve asaletinin tasdik edilmesi isteği Adana maarif müdürü tarafından Nezarete bildirilmiştir. Ancak Ekim 1895'te Adana maarif müdürü tarafından, kısa süre önce işe başlayan Zehra Hanım'ın az bir süre içinde ortaya çıkan ahlaksızlığı ve iktidarsızlığı sebebiyle bu göreve

devamının uygun olmayacağı bildirilmiştir. 300 kuruş maaşla bu göreve kimse gelmeyeceğini birinci çözüm olarak nakış dersinin ilavesiyle 550 kuruş maaş verilerek Darülmualimat mezunelerinden iktidarlı, liyakatlı birinin tayin edilmesini istemiştir. Ancak nakış dersinin alınmasıyla birinci muallimenin sızlanacağını bu nedenle ikinci çözüm olarak nakış dersinin ilave edilerek ikinci muallimeliğe mahsus 300 kuruşun üzerine avarız gelirlerinden 200 kuruş zam ile 500 kuruşa ikinci muallime tayin edilmesini Nezarete seçenek olarak sunmuştur (MF.İBT. 47/102). Ekonomik koşullar muallime tayinlerini etkilemiş, Nezaret ikinci seçeneği kabul ile 14 Ekim 1895'te Adana Kız Rüştıyesi ikinci muallimeliğine Yatılı Kız Sanayi Mektebinden mezun 20 yaşında Fatma Ulviye Hanım'ı tayin etmiş ve Fatma Ulviye Hanım'dan görevi kabul ettiğine dair muvafakatname alınmıştır. Fatma Ulviye Hanım yola annesiyle çıkacağını bildirmiştir (MF.İBT. 47/113). 26 Ekim 1895 itibariyle Yatılı Kız Sanayi Mektebi muavinesi Fatma Ulviye Hanım'ın tayin edilmesine rağmen Adana'ya gidip gitmediği anlaşılamamıştır. Bir yıl kadar sonra Kasım 1896'da aynı göreve yine Kız Sanayi Mektebinden mezun Zeliha Hanım isminde bir başkası tayin edilmiştir (MF.İBT. 55/98).

Nitekim Aralık 1896'da Adana'dan Nezarete yazılan bir yazıda birinci muallime Zeliha Hanım'ın yerine başka birinin tayin olunacağına dair rivayet olduğu, Zeliha Hanım'ın iktidarı ve çalışmaları sebebiyle değiştirilmemesi isteği yapılmıştır. Ancak Nezaret böyle bir tasavvur olmadığını, Kız Sanayi Mektebi mezunlarından bir başka Zeliha Hanım'ın nakış muallimeliği dâhil olmak üzere ikinci muallimeliğe tayin edildiğini bildirmiştir (MF.İBT. 57/69). 1898 salnamesine göre birinci muallime Zeliha Hanım, ikinci ve nakış muallimesi diğer Zeliha Hanım olup 137 öğrenci, bir bevab ve bir mubassır görevlidir (Salname-i Maarif, 1316/1898, s. 834).

26 Mart 1899 tarihinde Adana Kız Rüştıyesi ikinci muallimesi Zeliha Hanım bir dilekçe ile mektebin birinci muallimesinin evlendiğini ve birinci muallimeliğin boş kaldığını, kendisinin üç seneden beri ikinci muallime olarak görevini en iyi şekilde yaptığını, aldığı maaşın yetersiz olduğunu, geçinemediğini belirterek mükâfat olarak birinci muallimelik kadrosuna tayin edilmek istemiştir. Ancak Nezaret Zeliha Hanım Kız Sanayi Mektebi mezunu olduğu için birinci muallimeliğe tayin isteğini kabul etmemiş, Tarsus'da ibtidai derecesinde açılacak mektep muallimeliğini kabul edip etmeyeceğinin sorulmasını istemiştir (MF.MKT. 448/1/1;2).

1 Nisan 1899 tarihinde Maarif Nezareti Rüştıye İdaresinden Darülmualimat Müdürlüğüne yazılan yazıda Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliği için okulun mezunlardan iyi ahlaklı birinin hızla seçilmesi ve gönderilmesi istenilmiştir. Birinci muallimeliğin boş olduğu sırada 25 Nisan 1899'da Diyarbakır Rüştıyesi birinci muallimliğinde bulunan Naciye Hanım'ın başka bir yere becayiş istediği ve tayinin uygun olduğu, Diyarbakır maarif müdürlüğü aracılığıyla Naciye Hanım'ın Adana'ya tayin edilmeyi kabul edip etmeyeceğinin sorulması istenilmiştir. Diyarbakır maarif müdürlüğüne yazılan yazı üzerine 24 Haziran 1899'da Naciye Hanım'ın Trabzon'a tayin edildiği kendisinin Adana'ya gitmeyi kabul edip etmeyeceğinin Trabzon'dan sorulması cevabı verilmiştir (MF.MKT. 449/50/1;2;3;4).

23 Ağustos 1899'da Adana maarif müdürlüğü tatil süresi sona ermekte olduğunu belirterek boş olan birinci muallimelik için bir muallime tayin edilmesine dair Nezaretten

tekrar talepte bulunmuştur. Nezaret bu konuda İstanbul Darümuallimat müdüriyetine konu ile ilgili yazıldığını birinci muallime Adana'ya gelene kadar vekil istihdam edilmesini bildirmiştir (MF.MKT. 466/6/1;2).

5 Eylül 1899'da boş olan Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğini kabul eden Darümuallimat mezunlarından Servet Hanım'ın muvafakatnamesinin alındığı Darümuallimat müdürlüğünden bildirilmiştir. Ancak birkaç gün sonra Şam eski muallimesi olup Mersin'e tayin edilmiş olan Şevkiye Hanım Mersin'in havası ve suyuyla uyum sağlayamadığı gerekçesiyle Adana'ya tayin edilmek isteğinde bulunmuştur. Bu talebi uygun gören Adana maarif müdürlüğü Servet Hanım'ın ise Mersin'e tayin edilmesine izin verilmesini Nezaretten istemiştir. İzin verilmiş, ilgili dairelerde işlemlerinin yapılarak tayinin gazetelerle ilan edilmesini bildirmiştir. Nitekim tayinleriyle ilgili işlemler yapılmıştır (MF.MKT. 472/58; 475/40). Haziran 1899'da Mersin'e tayin edilen ve kısa süre sonra isteği üzerine Adana'ya giden Şevkiye Hanım'ın yerine gelen Servet Hanım'a verilmesi gereken harcırah Mersin maarif idaresi tarafından verilmemiştir. Maarif idaresi kısa süre içinde muallim değişikliği olduğu daha önceki muallimeye 900 kuruş harcırah verildiği gerekçesiyle harcırahi vermektan kaçınmıştır. Nezaret Servet Hanım'ın harcırahının verilmesi gerektiğini ayrıca kendi isteğiyle vilayet içinde yer değişikliği yapılarak Adana Kız Rüştıye Mektebine giden Şevkiye Hanım'a ise bu değişiklik için eğer harcırah verildiyse geri alınmasını da emretmiştir (MF.MKT. 475/40/1). Ancak Şevkiye Hanım'a harcırah verilir verilmediğine dair bir kayıt bulunamamıştır.

Şevkiye Hanım'ın bu görevde kalmadığı sanılmaktadır. Çünkü kısa bir süre sonra Eylül 1899'da Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğine vefat etmiş olan Maraş Rüştıye Mektebi muallimi Ali Rıza Efendi'nin kızı Şefika Hanım tayin olunmuş, işe başlama tarihinin bildirilmesi emredilmiştir (MF.MKT. 476/72/1;2). Şefika Hanım'ın da bu göreve gidip gitmediği gittiyse ne kadar görevde kaldığı herhangi bir belge bulunamadığı için anlaşılamamıştır. Öte yandan Gülşen-i Edeb Kız İbtidaisi muallimesi Zeynep Hikmet Hanım Eylül-Kasım 1899 aylarında Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğine vekâleten tayin edilmiştir (MF.MKT. 451/15/5). Dolayısıyla bir yıl kadar Adana Kız Rüştıyesinin birinci muallimeliğine tayin yapılamamış, vekâleten idare edilmiştir.

Herhangi bir belge bulunamamakla birlikte 1900 yılı içinde birinci muallimeliğe tayin yapılmış olabilir. Çünkü Kasım 1900'da Adana maarif müdürlüğü Adana Kız Rüştıye Mektebinin birinci muallimesinin istifa ederek başkente gittiğini, birinci muallimeliğin boş ve ikinci muallimenin ise hasta olduğunu, öğrencilerin dersten mahrum kalmaması için birinci muallimeliğe tayin yapılmasını istemiştir. Yazışmada istifa eden birinci muallimenin ismi belirtilmemiştir. Biran önce birinin gönderilmesi isteği üzerine İstanbul Darümuallimat müdürlüğüne yazı yazılmıştır. Ancak henüz bu görev için istekli çıkmamış, istekli olduğunda tayin edilene kadar mektebin kapatılmamasının sağlanması bildirilmiştir (MF.MKT. 536/17/1;2). Yedi yıllık mektebin kapanma ihtimali ortaya çıkmıştır. Aralık 1900'da Emine Seher Hanım Adana mektebin birinci muallimeliğine tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra Nisan 1901'de Adana maarif müdürü birinci muallime Emine Seher Hanım'ın başkentte bulunan annesinin vefatı sebebiyle kendisine düşen miras ve eşya ile ilgili işlerini halletmek için tatil döneminde iki ay izin istediğini

bildirmiştir. Nezaret muallimenin Aralık 1900'da az bir süre önce tayin edildiğini ancak mazeretinin meşru olması sebebiyle isteğini kabul ederek izinli döneminde yarı maaş verilmesini bildirmiştir (MF.MKT. 562/33; 566/20). Kısa bir süre sonra Eylül 1901'de Emine Seher Hanım Fındıklı Kız Rüştıyesi ikinci muallimeliğine tayin edilmiş, yine boş kalan Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğine Samsun birinci muallimeliğinden ayrılmış olan Naciye Hanım tayin edilmiştir (MF.İBT. 104/63; MF.MKT. 593/35/1;2). 1901 maarif salnamesinde birinci muallimelik boş olup nakış dersini de veren ikinci muallime Zeliha Hanımdır (Salname-i Maarif, 1319/1901, s. 355). Adana maarif müdürü tayin edilen birinci muallimenin hemen gönderilmesi için işlemlerin hızlandırılmasını Eylül 1901'de istemiştir (MF.İBT. 104/115). Naciye Hanım'ın gelmesi gecikmiş, Kasım 1901'de Adana maarif müdürünün yazdığı yazı üzerine birkaç güne hareket edeceği bildirilmiştir (MF.MKT. 594/39/1;2; MF.İBT. 106/80). 1899 yılının başlarında evlenerek ayrılan birinci muallime Zeliha Hanım'dan sonra birinci muallimelik kadrosu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla 1901 yılı sonuna kadar sık sık boş kalmış, istikrarsız bir süreç yaşanmıştır.

Tam bu sırada birinci muallime Naciye Hanım'ın gelmesinin geciktiği günlerde Eylül 1901'de yazdığı bir dilekçe ile üç yıldır bulunduğu Konya Kız Rüştıye Mektebi ikinci muallimesi Hatice Hanım Konya'nın havası ve suyuyla uyum sağlayamadığı gerekçesiyle Bursa veya Adana Kız Rüştıye Mektebine tayinini istemiştir. Hatice Hanım'ın gerçekten Konya'nın havası ve suyuyla uyum sağlayamadığı tahkikat neticesinde anlaşılmıştır. Bu sırada maarif müdürü Adana Kız Rüştıyesi ikinci muallimesi Zeliha Hanım hakkında şikâyetle bulunmuş, Zeliha Hanım'ın Hatice Hanım ile değiştirilmesi uygun görülmüş ve ilgili makam ve dairelerle gerekli yazışmalar yapılmıştır (MF.MKT. 597/21/1;3;4;5; 611/27/1; MF.İBT. 111/144). Hatice Hanım Adana'ya gelene kadar hizmetin vekâleten yürütülmesi emredilmiştir (MF.MKT. 597/21/2). Öte yandan Zeliha Hanım'ın bazı hallerinden dolayı tayini Konya maarif müdürü tarafından uygun görülmemiş azledilmiştir (MF.İBT. 117/30; 117/44; 119/76/3). Yine de daha sonra Zeliha Hanım şiddetli ihtiyacı nedeniyle Yafa Kız Mektebine tayin edilmiştir (MF.MKT. 784/36/1).

İkinci muallimeliğe tayin edilen Hatice Hanım'ın gelmesinin geciktiği günlerde önce Gülşen-i Edeb sonra ise Tarsus'a tayin edilen Zeynep Hikmet Hanım bir dilekçe vererek Adana Kız Rüştıyesi ikinci muallimeliğine tayin edilmesini istemiştir. Girit Kız Rüştıye Mektebinden mezun olduğuna dair şahadetnamesinin suretini çıkartan Zeynep Hikmet Hanım Şubat 1902'de dilekçesinde Girit Kız Rüştıyesinden mezun olduğunu ancak adada çıkan olaylardan sonra perişan bir şekilde annesine sahip çıkarak ev ve mallarını terk ettiklerini ifade etmiştir. Daha sonra 1898 yılı ortasında Adana Kız Rüştıye Mektebine mahreç olan muallimeliğe tayin edilmiştir. İyi hizmet ve gayretinden dolayı yeniden inşa olunan Gülşen-i Edeb Mektebi muallimeliğine terfi ettirilmiştir. O sırada boş olan Adana Kız Rüştıye Mektebi birinci muallimeliğine vekâleten tayin edilmiş sonrasında tekrar Gülşen-i Edeb Mektebine dönmüştür. Aldığı maaş az olup ailesini geçindiremediği için Tarsus'a tayin edilmiş ancak hem kendisi hem de annesi Tarsus'un havası ve suyuyla uyum sağlayamamışlardır. Bu sebeple hem de hizmetlerine mükâfat olması için Adana Kız Rüştıyesi ikinci muallimeliği ile birlikte nakış muallimeliğine tayinini istemiştir (MF.MKT. 616/27/1;2; MF.İBT. 113/18). Adana maarif müdüriyeti bu talep ile görüşünü

Nezarete yazmıştır. Müdür, Zeynep Hikmet Hanım'ın görevlendirildiği mekteplerde güzel ahlak ve iffet sahibi olduğu gibi liyakati bakımından ehliyetini ortaya koyduğunu bizzat defalarca görmüştür. Maarif müdürü herkesin takdirini kazanmış olan Zeynep Hikmet Hanım'ın Adana Kız Rüştıyesine naklinin mektebin düzeni ve mükemmeliyeti, talim ve terbiyenin yüksek derecelere çıkması bakımından uygun olduğunu ifade etmiştir. Ancak Nezaret bu göreve Konya Kız Rüştıye Mektebi ikinci muallimesi Hatice Hanım'ı tayin ettiğini, Hatice Hanım'ın yola çıktığını bildirmiştir (MF.MKT. 616/27/3; MF.İBT. 113/18).

İkinci muallime Hatice Hanım'ın gelmesi gecikince maarif müdürü Zeynep Hikmet Hanım'ın tayini konusunda ısrar etmişse de Nezaret kabul etmemiştir (MF.MKT. 616/27/4). 24 Mart 1902'de Hatice Hanım'ın tayin edildiği Adana maarif müdürlüğüne tekrar bildirilmiştir. Hatice Hanım Adana'ya geldiğinde mektebin umumi imtihanları yapılarak tatil edilmiş olduğundan görevine başlayamamıştır. Hatice Hanım görevine başlamadığı halde tatil dönemine isabet eden maaşının verilmesini istirham etmiştir. Müdür tarafından nerede olduğu ve görevine neden gelmediği sorulmuş, hasta olduğu kesinlikle açık olduğundan Hatice Hanım'ın durumuna merhameten tatil günlerine tesadüf edilen maaşının verilmesi hakkında Haziran 1902'de Nezaretten izin istenilmiştir. Nezaret Hatice Hanım'ın açıktan tayin edilmediğini bir vilayetten diğerine nakil edildiğini, tatil dönemine rastlayan maaşının verilmesinin usul gereği olduğunu, Adana'ya varış tarihinden itibaren maaş verileceğini bildirilmiştir (MF.MKT. 616/27/5;6).

1899-1901 arası sık sık boş kalan birinci muallimelik kadrosuna tayin edilen fakat 1901 Kasım'ında gelmesi geciken Naciye Hanım bir yıl kadar sonra değiştirilmiştir. Darümuallimat mezunu Bafra Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğinden istifa etmiş olan Şevkiye Hanım verilecek görevi kabul edeceğine dair muvafakatname verdikten sonra Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğine Şubat 1903'te tayin edilmiştir. Şevkiye Hanım'ın Adana'ya tayin işlemleri ile ilgili yazışmalarda selefi olan Naciye Hanım hakkında ayrıntı verilmemekle beraber bazı uygun olmayan halleri olduğuna dair söylentiler sebebiyle başka yere tayin edilmek üzere görevden alındığı ifade edilmiştir. Yerine Şevkiye Hanım tayin edilmiştir (MF.MKT. 697/28/1;2;3;4). Naciye Hanım ise önce Molla Gürani Kız Rüştıyesine vekâleten tayin edilmiş, daha sonra Sivas'a gönderilmiştir (MF.İBT. 142/93; MF.MKT. 771/77/1).

Kasım 1906 tarihli Adana'dan tercüme-i hal evraklarının gönderildiği ifade edilen muallim ve muallimelerin listesine göre; Adana Kız Rüştıyesi ikinci ve nakış muallimeliğinde Hatice Hanım görevine devam etmekte olup birinci muallimeliğe dair bir kayıt yoktur. Ancak aşağıda görüleceği üzere birinci muallime Şevkiye Hanım görevine devam etmektedir. Nezaretten Temmuz 1907 tarihli bir yazıda Adana Kız Rüştıyesi nakış ile ikinci muallimeliğine Hatice Hanım'ın görev yaptığının bildirildiği ancak kayıtlarda ikinci muallimeliğin boş olduğu, ne suretle ve ne zaman ve hangi numaralı yazışma ile bu göreve tayin edildiğinin bildirilmesini istemiştir (MF.MKT. 1008/20/2;4). Anlaşılan merkez kayıtlarda bir eksiklik söz konusu olmuştur. Temmuz 1907 tarihli bir başka kayda göre Elazığ Kız Mektebi birinci muallimesi Emine Hanım Elazığ'ın havası ve suyuyla uyum sağlayamadığından Diyarbakır'a tayinini istemiş olup boş olan Adana Kız

Rüştıyesi birinci muallimeliğini kabul edip etmeyeceğinin sorulması istenilmiştir (MF.İBT 194/2; MF.MKT. 1010/79/1;2)

Aralık 1907-Ocak 1908 tarihli yazışmalara göre 1903'te tayin edilen Adana Kız Rüştıye Mektebi birinci muallimesi Şevkiye Hanım ile Mersin Kız Rüştıyesi birinci muallimesi Şahide Hanım'ın becayiş edilmesi Adana maarif müdürü tarafından istenilmiştir. Nedeni belirtilmemekle birlikte Şahide Hanım hakkında bazı şikâyetler olmuş, Mersin'de kalması maarif müdürü tarafından uygun görülmemiştir. Nezaret Mersin'e tayin edileli iki ay olan Şahide Hanım hakkındaki kısa sürede şikâyet gelmesi sebebiyle durumun gereği ne ise açıkça bildirilmesini istemiştir. Ancak Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimesi Şevkiye Hanım hakkında da bazı rahatsızlıklar olmuş, başka yere nakledilmesi maarif meclisi tarafından kararlaştırılmıştır (MF. MKT. 1048/12/1;2; MF.İBT.201/108). Bu arada ilginç bir şekilde Şevkiye Hanım'ın Mersin'e tayin edilmesi üzerine iffet ve samimiyetle hizmet yaptığı için tekrar Adana'ya iade edilmesine dair Ocak 1908'de halktan bazı kimseler tarafından dilekçe yazılmıştır (MF.İBT. 203/50). Mart 1908'de Nezaret, hakkında bazı şikâyetler olması nedeniyle Adana Kız Rüştıyesinde görevlendirilen Şahide Hanım'ın Adana'daki ve mektep dâhilindeki hal ve hareketinin mektebin gelişmesine faydası ve Adana'da kalmasının uygun olup olmayacağı ile ilgili olarak vilayetten özel görüş istemiştir (MF.İBT. 205/103). Kısa bir süre sonra bu kez Adana'ya tayin edilen Şahide Hanım Nisan 1908'de Adana'nın havası ve suyuyla uyum sağlayamadığı gerekçesiyle istifa etmiş, istifası kabul edilmiştir. Daha sonra Bursa'ya tayin edilmiştir (MF.MKT. 1062/24/1;8;10). Adana Kız Rüştıye Mektebinin yine birinci muallimeliği boş kalmış, Mersin'e nakledilen ve bazı kişilerin iade edilmesini istediği Şevkiye Hanım Nisan 1908'de bir dilekçe yazmıştır. Adana Kız Rüştıye Mektebi birinci muallimesinin istifa ettiğini kendisinin Mersin'in havası ve suyuyla uyum sağlayamadığını belirterek Adana'ya tekrar iade edilmesini istemiştir. Şevkiye Hanım'ın becayişi meclis kararıyla yapıldığı gerekçesiyle talebinin ret edildiği ve kendisine tebliğ edilmesi bildirilmiştir (MF. MKT. 1053/60/1;2). Ancak boş kalan birinci muallimeliğe tekrar Şevkiye Hanım getirilmiştir (MF.MKT. 1062/24/4). Sorunlar devam etmiş, Mayıs 1908'de Adana maarif müdürlüğü Nezarete bütün süreci tekrar ederek son gelişmelere kadar bilgi vermiştir. Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimeliğine meclis kararıyla tekrar getirilen Şevkiye Hanım hakkında kısa sürede yine şikâyet olmuştur. Aslında hem birinci muallime Şevkiye Hanım'dan hem de nakış muallimesi Hatice Hanım'dan kimse memnun değildir. Bu ikisinin uzun senelerdir Adana'da bulunmalarından dolayı yerli hükmünde olup evli ve çocuk sahibi olduklarından talim ve tedrisi istenilen şekilde ifa etmemişlerdir. Defalarca yapılan uyarılara rağmen öğrencilerin bilgi seviyeleri gayet sınırlı bir şekilde kaldığı imtihan sırasında bizzat müdür tarafından görülmüştür. Müdürlük eğitimin gelişmesi için bu ikisinin başka bir yere nakledilmesini zorunlu görmüş olup yerlerine muktedir iki muallimenin hızla tayin edilmesini istemiştir (MF.MKT. 1053/60/3;4).

1909 yılında yaz döneminde başkente giden ikinci muallime Hatice Hanım hastalığı dolayısıyla rapor almış ve uhdesindeki nakış dersinin kendisinden alınarak başkasına

verilmesine itiraz etmiştir (MF.İBT. 354/22). Yerine vekil tayin edilmiş ancak hastalığının artması sebebiyle istifa etmiştir. Ancak istifa etmeden önce tatil dönemine ait maaşlarının ayrıca ders zamanında yerine vekâlet eden kişiye yarı maaşın verilip yarısının da kendisine verilmesi gerektiği Adana'ya bildirilmiştir. İstifası sebebiyle ikinci muallimeliğe kız sanayi mektebi mezunlarından Muzaffer Hanım Ekim 1909'da tayin edilmiştir (MF.İBT. 257/37). Gerekli evrakları gönderilmiştir (MF.İBT. 265/66). Bir yıl kadar sonra 8 Eylül 1910'da Muzaffer Hanım görevden azledilmiştir. Muzaffer Hanım yazdığı dilekçesinde mektepten yüksek dereceyle mezun olduğunu, Erzurum'da görev yaptığını, evlenince ayrıldığını, eşinin Adana istinaf azalığına tayin olması üzerine ihtiyacı olmadığı halde sırf vatan evladına hizmet etmek için Adana Kız Rüştıyesi Mektebi ikinci muallimeliğini kabul ettiğini anlatmıştır. Görevini iyi şekilde yapmış fakat babasının hastalığı sebebiyle genel imtihanlardan iki ay sonra izin alarak babasının yanına gitmiştir. İki gün önce gayri resmi olarak azledildiği haberini almış ve çok üzülmüştür. Burada Muzaffer Hanım babasının evinde ve kocasının itaati altında bulunduğu yerde ne kabahat işlediğini, değişiklik ve becayış yapılmayarak neden azledildiğini sormuştur. Hocalık etmeye ihtiyacı olmadığını tekrar vurgulayarak azl gibi bir sıfat ile sıfatlanmak istemediğini, Adana maarif müdürlüğünden azledilme gerekçesinin sorularak tarafına tebliğ edilmesini Nezaretten istirham etmiştir (MF.İBT. 326/62). Nezaret Aralık 1910'da Adana'dan Muzaffer Hanım'ın neden azledildiğini sormuştur (MF.İBT. 288/25). Adana'dan Muzaffer Hanım'ın liyakatsiz olduğu gibi İstanbul'a eşiyile birlikte gidip geri dönmediği için Ağustos 1910'da azledildiği cevabı verilmiştir. Yerine Darümuallimat mezunlarından Esma Hanım tayin edilmiştir (MF.İBT. 327/57).

Halı Dersleri Muallimeliği Meselesi

İlk açılan kız rüştıyelerin programları bilinmemekle birlikte 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde kız rüştıyelerinin dersleri de düzenlenmiştir (Özalp, 1982, s. 171).

Zaman içinde rüştıye dersleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Adana Kız Rüştıye Mektebine halı dokuma derslerinin konulması ile ilgili ilginç yazışmalar yapılmıştır. Bu ders ile ilgili fikir Diyarbakır'dan tavsiye edilmiştir. Diyarbakır'ın halı üretimine elverişli olduğu ucuz fiyatla yün bulunabildiği ve halı dokumanın yaygınlaştığı takdirde ülke zenginliğinin artacağı, bu sebeple kız mektebi öğrencilerine halı dokuma sanatının öğretilmesi görüşü ortaya konulmuştur. Bu sanatı öğretecek ustaya 60 kuruş maaş verilmesini ve mevcut ders programını bozmadan sanatın Musul, Adana, Elazığ, Ankara, Sivas vilayetlerinde de öğretilebileceği tavsiye edilmiştir. Nezaret Diyarbakır'da bulunan ustanın tayinini kabul ederek halı dokumanın öğretilmesi için diğer vilayetlere de yazmıştır. Ağustos 1898'te Adana maarif müdürü bu emir üzerine 60 kuruş maaşla bir usta bulunamadığını 200 kuruşa çıkartılarak bir usta tayin edilmesine izin verilmesini istemiştir (MF.MKT. 381/55/2;3).

Adana maarif müdürü Nezarete Adana Kız Rüştıyesinin an be an gelişmekte olduğunu mektebin daha mükemmel hale gelmesi için halı dokuma sanatını öğretmek üzere Sivas maarif müdürüyle haberleşerek oradan Sıdika Hanım isminde birinin bulunduğunu yazmıştır. Sivas maarif müdürlüğü kendisine sahip olmak üzere velisine bir iş bulmak şartıyla 600 kuruş maaşla halı dokuma usulünü öğretmek üzere Sıdika Hanım isminde

birisinin Adana'ya gelebileceğini bildirmiştir. 600 kuruş maaşla gelebileceği anlaşılan Sıdıka Hanım için söz konusu maaş vilayet maarif idaresi tarafından kabul edilmiş olup Nezaretin onaylaması istenilmiştir. Bu mesele maarif meclisinde incelenmiş, Adana ve diğer vilayetlerden gelen yazılarda böyle cüzi miktarda maaşla halı dokuma usulünü öğretecek usta bulunamayacağı talepleri göz önüne alınmıştır. Kaynak bulunmuş, maaşı 500 kuruşa çıkartılmış ve annesi ile birlikte istihdamına karar verilmiştir. Ders yılının başlamasıyla birlikte işe başlatılacağı kararlaştırılan tayinin ve maaşın verilmesinin kabul edilmesi istenilmiştir. Okur yazar olan Sıdıka Hanım ve boya usulünü bilen annesi ile birlikte istihdamları Nezaret tarafından kabul edilmiştir. Sıdıka Hanım Adana Kız Rüştıyesinin ibtidai sınıflarına ders vermek ve Rüştıye kısmına ise halı dokuma usulünü öğretmek üzere görevlendirilmiştir. Ekim 1898'de Nezaret Adana maarif müdüriyetinden Sıdıka Hanım ve annesinin işe başlatmak üzere Sivas'tan getirtilmesini ve ayrıca tercüme-i hal evraklarının süratle gönderilmesini emretmiştir (MF.MKT. 381/55/4;5;6;7).

Ancak Ekim 1898'de Adana maarif müdürü Sıdıka Hanım'ın Adana'ya hareket etmediğini, Sivas maarif müdürü aracılığıyla harcırah talep ettiğini, kendiliğinden bu muallimliği boş bıraktığını bildirmiştir. Ayrıca aynı göreve Sivas maarif muhasebeciliği aracılığıyla bildirilen ve çizdiği modellerden halı dokuma usulünü bildiği anlaşılan İntizam Hanım isimli başka birinin tayin edilmesine izin verilmesini istemiştir. İntizam Hanım bu işi annesi ile birlikte yapmak üzere babasının da onayını almış olup Nezaret Aralık 1898'de tayinlerini kabul etmiştir. Babasının onayıyla Adana'ya gelmeyi kabul eden İntizam Hanım ve annesi hakkında bilgi verilen Adana'dan ayrıca mektebin ibtidai sınıfları için 200 kuruş maaşla bir muallime tayin edilmesi istenilmiştir (MF.MKT. 381/55/7;8).

Bu halı dokuma dersleri o kadar önemsenmiştir ki satın alınan 5 adet halı dokuma tezgâhının açılışı ve mektebin mükâfat dağıtım töreni Kasım 1898'de birlikte yapılmıştır (MF.MKT. 431/5/1;2).

Ancak halı dokuma dersi muallimesi İntizam Hanım ile ilgili bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Kasım 1902'de İntizam Hanım 13 Ekim 1898'de işe avarız gelirlerinden 300 kuruş maaşla başladığını, gelirlerin azlığından dolayı 100 kuruşunun kesildiğini, 200 kuruşla giyim ve ev kirasını karşılayamadığını perişan olduğunu, üstelik 1901 yılı tatil döneminde maaşının kesildiği gibi içinde bulunulan sene de kesileceği haberini aldığını Nezarete bildirmiştir. Beş sene önce maarif müdüründen aldığı bir arıza ile Nezaretten yardım istemiş, ancak maaşın hisse-i ianeden verilemeyeceği bildirilince maaşının eskisi gibi 300 kuruş olarak ve tatilde kesilmemesini arz etmiştir. 200 kuruş maaşın tatilde kesilmesi halinde 300 kuruş maaşla başka bir yere tayin edilmesini istemiştir. Konu ile ilgili olarak Adana maarif müdürünün Nezarete verdiği bilgi daha farklıdır. İntizam Hanım 300 kuruşla tayin edildikten sonra muallimelerle uyum sağlayamaması, kızları mektebe devam eden bazı mahalli eşrafın şikâyeti üzerine azledilmiştir. Yerine iffet ve istikameti sağlam olan bir başkası tayin edilmiş ancak Fransa konsolosluğuna müracaat eden İntizam Hanım için konsolosluk özel olarak ricada bulunmuştur. Valiliğin emri ve maarif meclisinde yapılan müzakere üzerine 200 kuruş maaşla idare-i maslahat açısından tekrar mektebe alınmıştır. Tatil döneminde maaşının kesilmesi meselesine gelince Adana sıcak bir yer olduğundan Mayıs başından Eylül başına kadar halkın çoğunluğu yaylalara

gittiğinden mektep dört ay tatil edilmiştir. Bu sürede maarif idare meclisi zaten avarız gelirleri yeterli olmadığı için bu tatilin iki ayında maaş verilmemesini kararlaştırmıştır. Ayrıca avarız gelirlerinden maaş alan diğer muallimlere de iki ay maaş verilmemektedir. Müdür eğer İntizam Hanıma 100 kuruş zam yapılacak ise merkezde ibtidai mekteplerden birinin kapatılmasıyla yapılacağını ifade etmiştir. Nezaret vilayetteki uygulamayı kabulünün zaruri olduğunun İntizam Hanım'a tebliğ edilmesini emretmiştir (MF.MKT. 699/31/1;2).

Bu arada Osmanlı'da ekonomik sıkıntılarının bir yansıması olarak Haziran 1902'de maarif müdürlüğü halı dokuma ustasına verilen maaşın avarız varidatından verildiğini hâlbuki bu gelirin ibtidai mektepler için ayrıldığını, usta maaşının hisse-i ianeden verilmesini Nezarete bildirmiştir. Ayrıca boşa kalan gelirin merkezde bir ibtidai kurulması için harcanmasına izin verilmesini eklemiştir. Ancak bütçe müsait olmadığı gerekçesiyle müdürün talebi kabul edilmemiştir (MF.MKT. 651/27/1;2).

Adana valiliği Ağustos 1904'te Adana'da mevkii itibariyle halı dokuma usulünün gelişmesinin mümkün olmadığını, ibtidai mekteplere ait olan avarız gelirlerinin yetersizliği sebebiyle muallime maaşının düzenli olarak verilemediğini, birçok kişinin eski senelerden alacaklarının kaldığını bildirmiştir. Bu sebeple halı tezgâhlarının lağvedilmesini, lağvedilmediği takdirde muallimenin maaşının hisse-i ianeden verilmesi için izin talep etmiştir. Nezaret bütçenin yetersizliği sebebiyle tezgâhların lağvedilmesini, muallimeye verilen maaşın kesilmesini onaylamıştır (MF.MKT. 816/41). Ocak 1905'te Adana valiliği halı tezgâhlarının lağvedildiğini ve İntizam Hanım'ın yerine tayin edilen Hatice Hanım'ın mektepten ayrıldığını bildirmiştir (MF.İBT. 157/21). Olumsuz ekonomik koşullar halı derslerinin kaldırılmasına sebep olmuştur.

1913 yılından itibaren mektep hakkında arşiv belgeleri kesilmiştir. Çünkü 1913 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı ile rüştıyeler kaldırılmış ilköğretim 6 yıl olarak düzenlenmiştir (Özalp, 83-102).

3. ADANA KIZ RÜŞTİYE MEKTEBİ MUALLİMELERİ İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

İkinci muallime Zeliha Hanım Kasım 1899'da verdiği dilekçesinde 50 kuruş zam yapıldığını memnuniyetle duyduğunu, maarif müdürünün zulüm ve işkence yaptığını bu defa yapılan zammın Mart başından itibaren verilmesi hususunun müdüre bildirilmesini istemiştir. İlginç ve biraz karışık bir dilekçe olup sonraki yazışmalardan mesele anlaşılmıştır. Mesele muhasebeden araştırılmaya başlamış, Zeliha Hanım'ın 1896 senesinde tayin edildiğinden beri maaşına zam yapılmamıştır. 1899 bütçesinde zam bulunmadığı için Zeliha Hanım'ın zamlı maaşı Mart 1900'den itibaren verilecektir. Nezaret böyle bir dilekçenin sebebini anlayamadığından Adana maarif müdürüne sormuştur. Bu arada Zeliha Hanım Aralık 1899'da tekrar yazdığı dilekçesinde maaşına zam yapılmaya karar verildiğini, Eylül ayından beri zamlı maaş aldığını belirtmiştir. Ancak zamlı maaşın yanlışlıkla verildiği ve söz konusu zammın Mart başından itibaren verileceği gerekçesiyle yapılan zam geri istenilmiş, Zeliha Hanım yapılan zammın geri alınmamasını istemiştir. Böylece açıklığa kavuşan bu meseleye Nezaret Mart 1900'da cevap vermiştir. Zeliha Hanım 1896 senesinde tayin edilmiş olup o tarihten beri maaşına

zam yapılmamıştır. Yapılan zam Mart başından itibaren geçerli olmasına rağmen tekrar böyle bir talepte bulunmasının nedeni sorulmuştur. Maarif müdürü Zeliha Hanım'ın dilekçesinin Nezareti rahatsız etmeye yönelik olduğunu, maaş zammının maarif muhasebe bütçesi esas kılınarak verileceğini, bunun dışında maaş verilemeyeceğini bildirmiştir. Neticede Nezaret yanlışlıkla erken verilen zammın geri alınmasını Temmuz 1900'da Adana'ya bildirilmiştir (MF.MKT. 478/4). Zeliha Hanım'ın ilk dilekçesinden Nezareti yanıltmaya çalıştığı düşüncesi uyanmıştır.

Aralık 1901 tarihli Adana maarif müdürlüğüne ait bir yazışmada yine ikinci muallime Zeliha Hanım ile ilgili ilginç bir mesele daha yer almıştır. Müdüre göre; Zeliha Hanım iki ay önce güya Alaaddin Bey'in kendisini evleneceği vaadiyle kandırdığını, bıkırine/bekaretine zarar verdiğini, namus ve iffetini rezil ettiğini iddia etmiştir. Daha sonra Alaaddin Bey telgraf başmüdürünün kızı ile evlenmiş olup Zeliha Hanım üzüntüsünden adeta cinnet getirmiş ve Alaaddin Bey hakkında kanuni icaplara göre namus ve iffetinin muhafazası için Nezarete şikâyetle bulunduğunu herkes duymuştur. İslami talim ve terbiye açısından böyle mahzurlu bir davranışa giren Zeliha Hanım'ın mecnunane bir şekilde namus ve haysiyetini rezil etmesi sebebiyle Adana'dan başka bir yere gönderilmesi istenilmiştir (MF.İBT. 108/136). Zeliha Hanım'ın Konya Kız Rüştüye Mektebi ikinci muallimesi Hatice Hanım ile becayışına karar verilmiş, ancak Zeliha Hanım hakkındaki bu olaylar nedeniyle tayini, Konya'dan uygun görülmemiştir (MF.MKT. 611/27/1). Nisan 1902 tarihli bir dilekçe ile Zeliha Hanım Eylül başından Kânunuevvel ayına kadar olan birinci muallimelik vekâlet ücretinin verilmediğine dair Nezarete müracaatta bulunmuştur. Ancak Nezaret Zeliha Hanım'ın birinci muallimelik vekâletinde bulunduğu dair bir kayıt olmadığını bildirmiştir (MF.MKT. 622/39/1;2). Belgelerden anlaşıldığına göre şiddetli ihtiyacı olduğundan dolayı sürekli müracaatta bulunan Zeliha Hanım'ın Kudüs'e tayini için Nisan 1904'te talepte bulunmuştur (MF.MKT. 784/36/1). 1907 yılında ise Niğde'ye tayin edilmiştir (MF.İBT. 194/66). Bu yazışmalardan Zeliha Hanım'ın bir süre işsiz kaldığı ancak daha sonra başka yerlere tayin edildiği anlaşılmıştır. Hakkında bu kadar şikâyetin olduğu, eğitime zarar verdiği düşünülen ve azledilen bir muallimenin daha sonra başka bir yere tayin edilmesi şüphesiz ülkenin kadın öğretmene olan şiddetli ihtiyacı ile ilgilidir. Öte yandan dikkat çekici bir başka şey o dönemde bir kadın öğretmen namus ve iffetinin rezil edildiği iddiasıyla Nezarete şikâyetle bulunmuştur. Belki de oldukça cüretkâr görülebilecek böyle bir kadın davranışı olayların bütün ayrıntısı belgelere yansımaya da toplumsal bilim açısından bazı değerlendirmelere konu olabilir. Burada kadın ile erkeğin eşit görülmediği bir dönemde çalışan bir kadın sadece namus ve iffetiyle ilgili değil aynı zamanda maaşının verilmesi ile ilgili hak arayışına girmiştir denilebilir. Bununla birlikte yukarıda anlatıldığı üzere bütçe ile düzenlenen ve erken tarihte verilen maaş zammının geri alınmaması için yazdığı dilekçeleri birlikte düşünüldüğünde ekonomik sıkıntı yaşayan Zeliha Hanım'ın kanunlara aykırı bir şekilde erken verilen zammın geri alınmasına karşı çıkması, biraz Nezareti yanıltmaya yönelik tutumu ilgi çekici bir kadın profili olarak görülmüştür. Devletin tutumu yani daha sonra başka bir yerde görevlendirmesi sadece öğretmen ihtiyacı ile ilgili değildir. Şüphesiz çağdaşı olan diğer toplumlara göre Osmanlı'da kadının zaten bir takım haklarının var olması yani daha olumlu bakış ile ilgilidir. Bu anlamda sosyal ve siyasal

yapı Zeliha Hanım'ın davranışlarından rahatsız olsa da onu kamusal alanın tamamen dışına itmemiştir.

10 Haziran 1902 tarihli bir müzekkerede Adana Kız Rüştıyesi birinci muallimesi Naciye Hanım hakkında bazı şikâyetler yer almış olup başka ilginç olaylar yaşanmıştır. Adana istinaf müdde-i umumisi Ali Yaver Efendi özel bir arıza ile Naciye Hanım'ın dört beş sene önce Diyarbakır'da görev yaptığı sırada padişah iradesiyle Diyarbakır'a tayin edilen fesat kişilerden olan Necip Nadir ile gece gündüz görüştüğüne dair ve bazı başka iddialarda bulunmuştur. Bunun üzerine Necip Nadir Elazığ'a gönderilmiş ancak yine fesat kişilerden biri aracılığıyla Necip Nadir son derece müstehcen bir mektubu Naciye Hanım'a ulaştırmak üzere göndermiştir. Bu sırada Canik'e tayin edilen Naciye Hanım'a gönderilen mektup Ali Yaver Efendi'nin eline geçmiştir. Ali Yaver Efendi bu mektuba dayanarak Naciye Hanım'ın iffetsizliğini ve bazı mektep öğrencisi aracılığıyla haberleştiğini iddia etmiştir. Yazışmalarda içeriği verilmeyen mektubun edepsizce olsa da Naciye Hanım'a yazıldığına dair kesin bir delil olmadığı ifade edilmiştir. Üstelik mektubun Naciye Hanım'a Canik'te iken gönderilmiş olması gerektiği, tarihinden ve içeriğinden anlaşılmış ise de Ali Yaver Efendi'nin bu mektubu nasıl ele geçirdiği anlaşılamamıştır. Daha önceki memuriyetinde Naciye Hanım hakkında şikâyet söz konusu olduğundan meselenin öncelikle Adana'dan sorulmasına karar verilmiştir (MF.İBT. 121/24). Mesele Adana'dan soruşturulmuştur. Valiliğin soruşturması ve elde ettiği bilgilere göre mesele daha farklıdır. Naciye Hanım'ın Adana'ya geldiğinden beri edep ve ismet haricinde hiçbir hal ve hareketi yoktur. Ancak öğrencilere biraz ağır ceza vermek eğiliminde bulunduğu ve Ali Yaver Efendi'nin Rüştıye Mektebinde öğrenci olan kızına ayak üzeri durmak ve sıraya bağlamak gibi cezalar verdiğinden canı sıkılan Ali Yaver Efendi böyle bir ihbarda bulunduğu anlaşılmıştır (MF.MKT. 643/1/1;2;3).

Başka ilginç şikâyetler de belgelere yansımıştır. Hakkında bazı şikâyetler olan Mersin Kız Rüştıye birinci muallimesi Şahende Hanım Adana Kız Rüştıyesine tayin edilmiş ancak Nezaret Şahende Hanım'ın Adana'daki ve mektep dâhilindeki hal ve hareketlerinin mektebin gelişmesine ve orada istihdamının uygun olup olmayacağına dair Adana'dan Mart 1908'de bilgi istemiştir (MF.İBT. 205/103). Yukarıda Şahende ve Şevkiye Hanımların becayişleriyle ilgili anlatılan yazışmalara göre her iki muallime hakkında şikâyetler yapıldığı için bu değişiklik yapılmıştır. Maarif müdürü aslında Adana Kız Rüştıye Mektebi muallimelerinin ikisinden de memnun değildir. Maarif müdürüne göre uzun yıllardır Adana'da bulunmaları onları yerli hale getirmiş, evli ve çocuk sahibi oldukları için görevlerini ihmal etmişlerdir. Müdürün bu ifadelerinden muallimelerin yerli halk ile fazla yakınlaştığı, bunun görevlerini ihmal etmelerine sebep olduğu ve müdürün bu durumdan rahatsız olduğu çıkarımı yapılabilir. Nitekim Adana maarif müdürü devletin politikasına uygun olarak muallimeleri defalarca uyarılmış, öğrencilerin bilgi seviyelerinden bu muallimelerin görevlerini iyi yapmadığı sonucuna varmıştır. Belgelerde ilginç olan bir şey de maarif müdürünü doğrularcasına Mersin'e gönderilen Şevkiye Hanım'ın Adana'ya geri getirilmesi için yerli halk tarafından yazılan dilekçedir. Halkın muallimeyi takdir ettiği, maarif müdürünün yanlış bilgi verdiği de düşünülebilir.

Ancak bu yerli olma meselesine sadece Adana'da rastlanmamıştır. Sivas'ta maarif müdürü yerliliği sebebiyle bir muallimin makamını tehdit etmesinden korkmuş ve

şikâyetle bulunmuştur (MF.MKT. 1130/50/5). Sivas'ta söz konusu muallimin terfisi ve ücretinin arttırılması için ahaliden bazı kimseler dilekçe yazmışlardır (MF.İBT. 248/34). Bu tür olayları merkezi otoriteyi kurmaya çalışan Osmanlı'nın taşrada karşılaştığı zorluklar olarak değerlendirmek gerekir.

Belgelere yansıyan bu olaylarda kadın öğretmenlerin durumu dönemin toplumsal bakış açısını bir parça ortaya koymaktadır. Belgelerde sıkça kadın öğretmenlerin namus ve iffetlerine vurgu yapılması dikkat çekmiştir. Bu kavramları tartışmak makalenin kapsamı dışındadır. Ancak anlaşılan şu ki kadın muallimelerin sadece mektepteki değil mektep dışındaki özel hayatı da öğretmenlik mesleği ve eğitim adına önemsenmiştir. Hakkında şikâyet olan kadın öğretmenler genellikle erkek öğretmenler gibi başka yerlere tayin edilmişlerdir (MF.MKT. 256/42).

SONUÇ

Avrupa'da Rönesans, Reform, Aydınlanma süreci neticesinde eşitlik özgürlük fikirleri gelişmiş ve 19. yüzyılda milli ve modern devletler kanlı ihtilallerle ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa'da eşitlik ve özgürlük fikirlerinin kendisine uygulanmasını isteyen feminist hareket kadının her alanda eşit haklar edinmesi için mücadele etmiştir. Avrupa'da kadının eğitim hakkı kanlı ihtilallerin içinde kadınların talebi olarak gelişmiştir. Bu yüzyılda dağılmaya başlayan Osmanlı Devleti'nde ise devleti kurtarmak için yapılan yenileşme hareketlerinde eğitime özel bir önem verilmiş, geleneksel eğitim kurumlarının sistem ve anlayışı dışında açtığı ve mektep adını verdiği okullarda yeni usuller uygulamıştır. Yeni usul kadın eğitimini de içine almıştır. Ancak kız mektepleri gerek İstanbul'da gerekse taşrada erkek mekteplerine göre daha geç açılmıştır. Sıbyan mektebinden sonra kız çocukların gidebileceği rüştüye mektepleri ilk kez 1859'da açılmış ve taşrada yaygınlaştırılmıştır. Dönemin dinsel ve kültürel anlayışı sebebiyle sıbyan üstü kız çocuklarına erkek öğretmenlerin ders vermesi uygun görülmemiştir. Kadın öğretmen yetiştirmek üzere 1870'te açılan İstanbul Darülmualimat Mektebinden yeterli sayıda muallime yetişmediği için taşrada yaygınlaştırılan rüştüyelerde kadın öğretmen açığı ciddi şekilde ortaya çıkmıştır. Nitekim Adana Kız Rüştüye Mektebinde de muallime eksikliği yaşanmış, farklı kaynaklardan muavinler tayin edilmiş, hatta mektebin kapanma tehlikesi ortaya çıkmıştır.

Muallim eksikliği dışında Adana Kız Rüştüye Mektebinde muallimelerin niteliğine yönelik sıkıntılar yaşanmıştır. Zaten az sayıda olan muallimelerin liyakatsiz ve yetersizliğine dair şikâyetler olmuştur. Bu dahi dönemin genel sorunlarından, henüz nitelik ve nicelik bakımından yeterli öğretmen yetiştirilememiştir. Genel sorunlardan birisi de ekonomik sıkıntılar hem mevcut öğretmenlerin geçinmesinde hem de halı ustası örneğinde olduğu gibi nitelikli öğretmen bulmakta zorluklara sebep olmuştur. Ayrıca Adana'nın iklim koşulları da eğitimi etkilemiş, iklime uyum sağlayamama tayinlerde dikkate alınmıştır.

Bir başka nokta yazışmalarda muallimelerin iffet ve namuslarına dair yapılan vurgudur. Dönemin iffet ve namus anlayışını tartışmak çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak devletin kamusal alanda rolünü genişletmesi anlamına gelen kadının meslek sahibi olmasına din ve kültüre dayanan iffet ve namus gerekçeleriyle muhalefet edileceği açıktır.

Bu muhalefetin nispeten yeniliklere alışkın olan İstanbul'a göre taşrada daha fazla olması mümkündür. Dönemin basınında da yer alan namus ve iffet hassasiyeti bazen gerçek olmayan şikâyetlere yol açmıştır. Naciye Hanım örneğinde görüldüğü üzere kişisel sebeplerle namus ve iffete yönelik iddialar yapılmış, Nezaret soruşturmuş ve gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. Namus ve iffetin rezil edildiği gerekçesiyle Nezarete şikâyetle bulunan Zeliha Hanım örneği de ilginçtir. Toplumsal açıdan kadının iffet ve namus hassasiyetinin yoğun olduğu bir dönemde bir kadın iffet ve namusunun zarar gördüğü iddiasıyla şikâyetle bulunmuştur. Yani şikâyetle bulunan mağdur edildiğini iddia eden bir kadındır. Ancak bu durumdan müdürlüğün yazdıklarına göre rahatsızlık oluşmuş, eğitim zarar görmeye başlamıştır. Devlet bu kişinin tayinini başka yere yaparak orta bir yol izlemiş, bölgedeki rahatsızlığı ortadan kaldırmaya çalışmıştır. İffet ve namus vurgularının yoğun olduğu bu dönemde dahi Zeliha Hanım kamusal alanın dışına itilmemiştir.

İlgi çeken bir başka nokta uzun süre görev yapan muallimelerin evlenip çocuk sahibi olmalarıyla yerli haline geldiği vurgusudur. Merkezileşmeye ve eğitim yoluyla toplumu dönüştürmeye çalışan Osmanlı'nın, öğretmenlerin yerli halk ile görevini ihmal edecek şekilde yaklaşmasını istemediği söylenebilir. Nitekim müdürün şikâyet ettiği Şevkiye Hanım'ın becayiş edilmesine halktan bazı kimseler karşı çıkmıştır. Yerlilik vurgusu başka vilayetlerde de görülmüş, eğitimi merkezileştirmeye çalışan Osmanlı, taşra memurlarının halkla birlikte eğitim politikalarına karşı bir direniş merkezi oluşturmasını istememiştir.

Gerek namus ve iffet gerekçeleriyle, gerekse merkezi otoritenin sağlanması açısından muallimelerin mektep içinde ve dışında davranışlarının takip edildiği arşiv belgelerinden anlaşılmıştır. Bazı örneklerde ayrıntıları verilmese de muallimeler hakkında yapılan şikâyetler devlet tarafından dikkatle takip edilmiş ve dönemin hassasiyetleri önemsenerek kadının kamusal alanda varlığı yavaşta olsa genişletilmeye devam edilmiştir.

Bunların dışında azınlıklardan olan İntizam Hanım'ın tutumu da önemlidir. Dilekçesini Nezareti yönlendirici bir şekilde yazmış, ancak muallimelerle ve halkla sorun yaşadığı ortaya çıkmıştır. Daha önemlisi mektepten atılınca yabancı ülke konsolosluğundan yardım isteyerek geri dönmesi dönemin eğitimini etkileyen açık bir dış müdahaledir. Osmanlı'nın siyasi bakımdan zaaf içinde olduğunun eğitime yansımalarıdır.

KAYNAKÇA

- Akbay, O. H. (2014). Japon mitolojisinde kadın imgesi. Erişim tarihi: 11 Mart 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/151562>.
- Akyüz, Y. (1994). İlköğretimimin yenileşme tarihinde bir adım: Nisan 1847 Talimatı. Erişim tarihi: 12 Mart 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114341>.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*. (Kırca, E ve Şeker, K. Yay. Haz.) (2015). İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Azertürk, S. İ. (2018). Aktürk, Konfüçyüs'ün kadın görüşü üzerine. Erişim tarihi: 12 Mart 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/529934>.
- Berkes, N. (2008). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi.

- Çakmak, B. (2011). Tanzimattan Cumhuriyet'e uzanan çizgide Osmanlıda kadın hareketleri, dönemin tiyatrosunda kadının temsili ve kadın sorunu. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/172583>.
- Demir, N. (2021). *Arşiv belgeleri ışığında Osmanlı'da kadın*. İstanbul: İksad.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası. 325-24341.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye. 203/26689.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye. 846/67930.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 1010/79/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 1048/12/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 594/39/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 771/77/1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 597/21/1;2;3;4;5.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 611/27/1.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 616/27/1;2;4;5;6.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 643/1/1;2;3.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 593/35/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 1130/50/5.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 153/44.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 179/97.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 180/24.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 185/31.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 231/6/11.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 197/104.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 217/33/1;2;3.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi 256/42.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 243/57/1;2;3;4.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 326/30/1;2;3.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 448/1/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 449/50/1;2;3;4.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 466/6/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi 472/58.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 475/40.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 476/72/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi 381/55/2;3;4;5;6;7;8.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 451/15/5.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 536/17/1;2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 562/33.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 566/20.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi. 784/36/1.

Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 697/28/1;2;3;4.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 1008/20/2;4.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 1062/24/1;4;8;10.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 1053/60/1;2;3;4.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 431/5/1;2.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 699/31/1;2.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 651/27/1;2.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 816/41.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 478/4/2;3;4;5;6.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 611/27/1.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 622/39/1;2.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 784/36/1.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Mektubi
Kalemi. 58/145.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Tedrisat-ı
İbtidaiyye Kalemi. 5/61.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Tedrisat-ı
İbtidaiyye Kalemi. 31/56.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Tedrisat-ı
İbtidaiyye Kalemi. 55/98.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Tedrisat-ı
İbtidaiyye Kalemi. 57/69.						
Devlet Arşivleri Başkanlığı	Başbakanlık	Osmanlı	Arşivi,	Maarif	Nezareti	Tedrisat-ı
İbtidaiyye Kalemi. 47/102.						

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 248/34.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 47/113.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 117/30.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi 117/44.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi 119/76/3.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 142/93.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 104/63.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 108/136.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 104/115.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 203/50.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 205/103.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 354/22.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 327/57.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 194/66.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 265/66.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 257/37.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 326/62.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemi. 288/25.

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 194/2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 157/21.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 417/49.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 121/24.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 205/103.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi.201/108.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 106/80.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 113/18.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi. 111/144.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Resmi Maruzat. 14/48.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vala. 350/7.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı. 8768.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Meclis-i Vala Evrakı. 79/25.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Vala. 371/16297.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi*. Cilt 1-2. İstanbul: Eser.
- Ergün, M ve Çiftçi, B. (2016). Türk dünyasının ilk ortak eğitim reformu: usul-ü cedit hareketi. *I.Uluslararası Türk Dünyası Kurultayı*, İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, s.1-15.
- Genç, Ö. (2011). Ortaçağ Avrupasında kadın. Editör: Altan Çetin. *Ortaçağda Kadın*. Ankara: Lotus Yayınevi.
- Hanilçe, M. İbrahimzade, T. Çariçe Katerina'nın Rus kadın eğitimine sağladığı bir katkı - Smolny Enstitüsü (1764-1919). Erişim tarihi: 11 Mart 2023. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/905370>
- Göçeri, N. (2010). *Kadın hareketi tarihi*. Sivas: Bizim Büro Basımevi.

- Kazıcı, Z. (2020). İslam'da kadın (bir mukayese). Erişim tarihi: 11 Mart 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/969396>
- Nalbant, F. ve Korkmaz, F. (2019), Feminist teori temelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye bağlamında değerlendirilmesi. Son erişim: 11 Mart 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/912655>.
- Mahmut Cevat İbnü's Şeyh Nâfi. (2001). *Maârif-i umum, ye nezâreti tarihçe-i teşkilât ve icrââtı-XIX. asır osmanlı maârif tarihi*. (Haz.T. Kayaoğlu). Ankara: Yeni Türkiye.
- Özalp, R. (1982). *Milli eğitimle ilgili mevzuat (1857-1923)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Salname-i Adana. (1312/1894).
- Salname-i Devlet. (1274/1858).
- Salname-i Maarif. (1316/1898).
- Salname-i Maarif. (1319/1901).
- Somel, S.A. (2000). Osmanlı modernleşme döneminde kız eğitimi. Erişim tarihi: 11 Mart 2023. <http://ceidizleme.org/ekutuphaneresim/2.pdf>.
- Tarih Çevirme Kılavuzu. Erişim Tarihi 12 Mart 2023. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>.
- Taslaman, C. (2019). *İslam ve kadın*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye'de eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken.
- Ünal, U. ve Birbudak T. S. (2013). *İstanbul darülmualimini (1848-1924)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yanardağ, A. (2016). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e medreselerin ıslahı tartışmasından eğitim birliğine. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/261331>.
- Yanardağ, A. (2017). Kadın eğitiminden muhtelit eğitim/karma eğitim tartışmalarına geçiş ve türkiye muallimler birliği. Erişim tarihi: 12 Mart 2023. http://www.ressjournal.com/Makaleler/395477325_8_Ay%c5%9fe%20YANARDA%c4%9e.pdf.
- Yanardağ, A. (2022). Osmanlı'da kadın muallim yetiştirmek meselesinin Adana'ya yansması: Adana darülmualimat (1913-1918). *VIII. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı*. Adana: Çukurova Üniversitesi. <https://historyeducation.org/wp-content/uploads/2023/01/ISHE-2022-Tam-Metinler-Kitabi.pdf>.

- Yanardağ, A. (2020). Osmanlı'dan erken cumhuriyet dönemine miras kalan bir ilköğretim meselesi; muallim muavinleri. Erişim tarihi: 12 Mart 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/861833>.
- Yürüt, B. (2017). Tanzimat sonrası Osmanlı kadın hareketi ve hukuki talepleri. Erişim tarihi: 13 Mart 2023. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1728>

**PROBLEMS OF TEACHER/FEMALE TEACHERS IN THE OTTOMAN IN THE
CONTEXT OF ADANA INAS/GIRLS HIGH SCHOOL (1892-1913)**

ABSTRACT

In the 19th century, the Ottoman Empire entered the process of disintegration due to losses in wars and minority revolts. Civil and military intellectuals, who questioned the reasons for the disintegration of the Ottoman Empire, started to make innovations in various fields in order to save the state. In this context, important innovations have been made in civil education since the Tanzimat period. In education, practices such as *usûl-i cedit*, that is, the new method, also included women's education. However, the education of women is not an easy matter. This is not an easy matter not only for the Ottoman Empire but also for other countries. Ensuring that women receive education like men in a period when class social structures are not completely dissolved is related to the idea of social equality. Ideas about the equality of men and women emerged as a result of the Renaissance, Reformation and Enlightenment processes in Europe. The ideas of equality and freedom spread by the French Revolution of 1789 began to affect women as well. However, while women's education in Europe developed through bloody revolutions, it emerged as a part of the innovations made to save the state in the Ottoman Empire. The Ottoman Empire established secondary schools for girls for the first time, which they could attend after primary school. Girls' schools, which were established without the need for a bloody revolution, were opened later than boys' schools. However, with the schools opened, the role of women in the public sphere was gradually expanded. Since it was not considered appropriate for male teachers to teach girls for religious and cultural reasons, Istanbul Darülmualimat/Girls Teachers' School was opened to train teacher/female teachers. This school has been the only school that trains women teachers for high schools. Istanbul Darülmualimat School did not train enough number and qualified female teachers for girls' secondary schools that were expanded in Anatolia. In Adana Girls' Secondary School, which was established in 1892, the need for female teachers was felt strongly, and the school was in danger of being closed. Apart from this, other interesting problems of female teachers have emerged in this school. These problems, which reflect religious, cultural, economic, geographical and social conditions, are reflected in archive documents. In the study, the problems of women teachers in the Ottoman Empire were examined through the example of Adana Girls' Secondary School. Some of these problems are among the general economic, political, cultural and religious problems of the Ottoman Empire. Some examples are climatic and region-specific. Information obtained from archival documents was used in a cause-effect relationship. In the literature review, it was seen that there was no independent study about Adana Girls' High School, and it was aimed to contribute to the literature. In addition, it was thought that it could contribute to a better understanding of the problems related to women's education transferred from the Ottoman Empire to the Republic.

Keywords: Education, women's education, Adana, secondary school for girls.